

СВЕТЛАНА ДИМИТРИЈЕВИЋ-МАРКОВИЋ

УЧЕШЋЕ ГРАЂАНА КАО
ПРЕДУСЛОВ ЗА УСПЕШНУ
ЗАШТИТУ НАСЛЕЂА

У обликовању и очувању градског простора не учествују само стручњаци, већ је оно, директно или индиректно, у домену деловања целокупног становништва. Зато је поред истраживачког и конзерваторског рада на проучавању и заштити културног наслеђа подједнако важан, али код нас недовољно развијен и наглашен, рад на едуковању становништва у препознавању вредности наслеђа у сопственој средини, и његовом активном укључивању у процесе заштите. Још је Атинска повеља из 1931. године указала да „најбоља гаранција у материји заштите споменика и уметничких дела долази од поштовања и придобијања самих људи“.¹ Повеље, односно конвенције које су уследиле, остале су привржене том ставу, проширујући га конкретнијим обавезама држава потписница. Тако члан 15 **Конвенције о заштити европског архитектонског блага** (Гранада, 1985) истиче да се државе потписнице обавезују да: развијају свест јавности о значају очувања архитектонског блага, било као елемента културног идентитета било као извора инспирације и креативности садашњих и будућих генерација; у том циљу унапређују мере за ширење информација и јачање свести, посебно коришћењем савремених комуникационих и пропагандних техника, нарочито ради: а) буђења, односно повећања интересовања јавности, већ од школског узраста, за заштиту овог блага, као и за квалитет изграђене средине и архитектуру; б) демонстрирања јединства културне баштине и везе између архитектуре, уметности, народне традиције и начина живота, како у Европи тако и на националном нивоу.² Члан 12 **Оквирне конвенције Савета Европе о вредности културног наслеђа за друштво** (Фаро, 2005), поред осталог, истиче да се државе потписнице обавезују да ће: подстицати свакога да учествује у процесу идентификације, проучавања, тумачења, заштите, очувања и представљања културног наслеђа; размишљању

и дебати у јавности о могућностима и изазовима које културно наслеђе представља; као и да ће предузети кораке да побољшају доступност наслеђа, нарочито младима и онима који су друштвено угрожени, у циљу подизања свести о његовој вредности, потреби да се оно одржава и очува, али и добробити која из њега може проистећи. Члан 13 исте конвенције указује на обавезу страна потписница да олакшају укључивање елемената културног наслеђа у наставне програме на свим нивоима образовања, не нужно као засебан наставни предмет, већ као плодан извор проучавања у оквиру других предмета и учврсте везу између општег образовања о наслеђу и стручног оспособљавања.³

Колико су едукација и партиципација грађана значајне за заштиту наслеђа, говори и податак да је као резултат рада на подизању свести јавности о значају наслеђа и њеном активном укључивању у процесе заштите у Енглеској у протеклом периоду забележено знатно повећање броја људи којима је искрено стало до заштите свог историјског окружења. Већина Енглеза данас сматра да наслеђе доприноси њиховој повезаности с местом, осећању припадности и да уводи квалитет, различитост и смисао у њихов живот. Такође, анализа послератног развоја у Енглеској показала је да су у срединама које су поштовале своје историјско наслеђе видљиви социјални и економски добици, те да је то допринело стварању пожељних, особених и економски успешних места. Насупрот томе, у местима где потенцијал који нуди очување историјске средине није препознат, односно искоришћен, где је она приликом урбаног развоја игнорисана, деградирана или уништена квалитет живота становништва је осиромашен, а многе могућности неповратно изгубљене.⁴

Ради промовисања и стимулисања активног укључивања становништва у процесе заштите владине и невладине организације издају разне приручнике и упутства. Тако је *English Heritage* у сарадњи с колегама из сектора за заштиту наслеђа издао публикацију *Принципи, стратегије и уједињавања*, која се односи на одрживо управљање историјским срединама, и у којој се између осталог наводи:

1. Свакоме треба омогућити да својим знањем допринесе вредновању места, као и да учествује у одлукама о његовој будућности, путем који је доступан и који подразумева да је благовремено и потпуно информисан.
2. Подучавање се сматра кључним за одрживост историјске средине. Оно доприноси познавању и разумевању историјске средине, укључујући и различите вредности које она има за различите генерације и заједнице.
3. Стручњаци треба да користе своје знање и вештине да охрабре остале и омогуће им да стекну релевантна

знања о свом историјском наслеђу, да га поштују и о њему брину. Они имају кључну улогу у идентификовању, тумачењу и утврђивању споменичких вредности места и треба да помогну људима да те вредности места препознају и усвоје.⁵

Да је учешће грађана важно и да представља једно од основних средстава за урбану рехабилитацију, званичан је став и Савета Европе. У *Водичу за урбану рехабилитацију* – публикацији која почива на референтним текстовима Савета Европе из области интегративне конзервације наслеђа, социјалне кохезије и права људи као и на теренским искуствима и анализи примера добре праксе – наводи се да је потребно обезбедити учешће целокупног становништва, и то не само оног које станује у одређеној историјској средини већ у процес треба укључити и кориснике простора, запослене, невладине организације и друге економске актере, који би могли да учествују у инвестицијама или истицању вредности историјских четврти.⁶

Шта је заиста партиципација

Било да се каже партиципација, учешће, укључивање, или ангажовање становништва – у основи се мисли на укључивање шире групе људи у доношење одлука, услуге и дизајн. Настала је као резултат споразума, који је у све већем порасту у друштву, да држава нити може нити треба да доноси одлуке и предузима акције које се непосредно тичу грађана без њихове сарадње. Тако је и у основи идеје о учешћу грађана у очувању наслеђа, коју су након дугог и пажљивог разматрања усвојиле владе и развојне агенције развијених земаља, спремност власти и грађана да прихвате одговорност за очување наслеђа и да заједно у оквиру својих могућности делују у циљу његовог очувања. Наведено заправо значи да једна и друга страна препознају, цене и користе доприносе друге стране. Тек искрено укључивање представника заједнице као партнера у одлучивању чини партиципацију грађана успешном.⁷

Значај партиципације

Ефективно и свеобухватно партиципација грађана у акцијама очувања наслеђа, од фазе планирања до фазе имплементације, омогућава одржавање континуираног дијалога између владе и заједнице, одвијање координисаног и интегрисаног процеса и успешно решавање свих евентуалних конфликта у простору.⁸

Корист од партиципације грађана је вишеструка:

1. За наслеђе

Уколико је већи број људи који поседују адекватна знања о свом наслеђу, схватају значај његовог очувања и активно се укључују у процесе очувања и промоције, утолико ће више људи поштовати и вредновати своје наслеђе, а самим тим се и старати о њему. То ће

допринети већој посећености културним добрима и побољшању услова и начина њиховог коришћења, а самим тим и стварању неопходних предуслова за очување.

2. За пројекте конзервације, ревитализације, рехабилитације

Већи број људи с различитим знањима, вештинама и искуствима укључен у пројекте очувања допринеће повећању општег учинка. Ово је нарочито важно приликом планирања (тј. израде услова заштите за план) и израде пројекта рехабилитације историјских четврти, али и појединачних објеката, јер може допринети и поспешити њихову реализацију. Ангажовањем већег броја људи пројекти и планови се обогаћују новим, разноврсним идејама у складу с потребама локалне заједнице, што је и један од неопходних предуслова да се избегну евентуалне негативне последице приликом реализације.

3. За организације које се баве заштитом

Остварује се добар контакт с локалном заједницом и повећава број заговарача очувања наслеђа. Организације које се баве заштитом на тај начин у становништву добијају моћне амбасадоре за свој рад.

4. За локалну заједницу

- Међу становништвом јача осећај заједништва и побољшава се квалитет живота.
- Становништво стиче знања о свом културном наслеђу, почиње да ужива у њему и постаје поносно на њега. Развијање поноса је један од ултимативних циљева приликом подизања свести јавности о значају очувања архитектонског наслеђа који осигурава успех конзерваторских стратегија.
- Људи који су ангажовани на истом пројекту почињу и међусобно да се повезују, да и сами задобијају подршку унутар заједнице, као и да се осећају мање изоловано. Ово је посебно важно одређеним категоријама становништва, поготово онима суоченима с препрекама да учествују, као на пример младим особама, старијим суграђанима, припадницима мањинских етничких група, особама са инвалидитетом. Потребно је зато водити рачуна да се обухвате што различитије групе становништва, а не само оне непосредно везане за пројекат, а све у складу с принципом равноправности.

5. Посредна корист

Обезбеђивањем учешћа грађана сем непосредне добробити за наслеђе и оне који су на разне начине укључени у пројекат проистичу и многе посредне бенефиције. Сазнања добијена том приликом о потребама становништва унутар заједнице, односу који они гаје према месту у којем живе и раде могу помоћи локалним властима код израде локалних развојних планова. Партиципација грађана обезбеђује и контролу расподеле средстава пројекта, као и мобилизацију ресурса

заједнице за развој. Исправно имплементирана партиципација заједнице може имати важну улогу у фази спровођења пројекта, али и у његовој евалуацији.⁹

Механизми обезбеђивања партиципације грађана

Учешће грађана је потребно обезбедити од самог почетка израде пројекта и водити га кроз све фазе израде. Постоје разни начини да се обезбеди партиципацију грађана. *Heritage Lottery Fund* (Фондација Лутрије за наслеђе), организација основана 1994. са циљем да новац прикупљен Народном лутријом усмери на разне пројекте везане за очување наслеђа у свом приручнику *Thinking about... Community participation* (Размишљати о... учешћу заједнице) наводи и објашњава пет начина који људима пружају могућност да учествују у неком пројекту или плану рехабилитације:

1. информисати их;
2. консултовати их;
3. изградити подршку у локалној заједници;
4. пружити им могућност да учествују у изради стратегије;
5. пружити им могућност да суделују у фази конкретних операција.¹⁰

Занимљив је податак да је ова организација за првих 12 година постојања субвенционирала око 26.000 пројеката у износу од преко четири милијарде фунти.

Информисање становништва

Heritage Lottery Fund наводи да је информисање основ свих осталих активности и полазна тачка за рад с локалном заједницом. Истичући да је то једносмеран процес, спроведен добро, доприноси осећању информисаности и уважености код људи. Уколико је реч о изразито конзерваторском пројекту с лимитираним могућностима за акцију, информисање људи је главни облик обезбеђивања учешћа грађана

Информисање служи да се:

- људима објасни шта се и зашто дешава;
- ангажују чланови заједнице, волонтери;
- изграде разумевање и подршка, пружи прилика за спонзорство;
- дође до нових идеја и мишљења;
- прошири мрежа заинтересованих;
- прослави успех.

Важно је да информисање почне још у фази дијагностиковања постојећег стања, а затим да се редовно ажурира тако да становништво може пратити све фазе израде пројекта/плана и учествовати у њима.

Правилно и успешно спроведено информисање доприноси да заједница добро прихвати пројекат/план. Може довести и до укључивања нових људи и организација које ће желети да допринесу његовом успеху.

Информисање локалне заједнице може се спровести на много различитих начина: преко флајера, постера који се постављају на свим посећеним местима, путем састанака у месним заједницама или средишћима локалних удружења, локалних медија, коришћењем сопствених, као и званичних општинских сајтова, разговорима са становништвом... Избор начина информисања треба прилагодити групи која се жели информисати. Један од трикова ефикасног информисања, према *Heritage Lottery Fund*, лежи и у примени комбинованих метода. На пример, уколико се јавност преко постера жели информисати о неком пројекту, може се расписати локални конкурс (нпр. у школама) за дизајнирање логотипа кампање, у новинама се тада даје саопштење о овом конкурс, објављују награде, на крају се приређује изложба с пристиглим радовима, именује победник. Тако се посредно шири идеја, јавност обавештава о пројекту али и ангажује у њему.

Консултовање становништва

Консултовање је сврсисходно само онда уколико почива на искреном ставу да се чује и уважи мишљење друге стране. Оно може да буде спроведено на више нивоа. Први и базични је када се тражи мишљење на једну од понуђених опција за неки део пројекта, али може да буде и отвореније и дубље уколико се траже нове идеје и могућности за активније учествовање појединих представника локалне заједнице у изради стратегија.

Важно је да се том приликом пројекат/план усклади са добијеним мишљењем и људи обавесте о томе колико и како су допринели измени првобитног пројекта/плана.

Локална заједница треба да буде консултована од самог почетка рада на пројекту, поготово у вези са одлукама које ће имати директан утицај на живот заједнице.

Предности консултовања становништва су вишеструке:

- пројекат добија општу подршку и разумевање заједнице;
- локално становништво добија тачан увид у планиране акције;
- код локалног становништва се развија осећање да је његово мишљење важно и да има ко да га чује;
- могу се јавити иновативни предлози и сугестије који могу унапредити пројекат;
- смањује се ризик од евентуалних сукоба у каснијим фазама израде пројекта и његове имплементације.

Мишљење заједнице се може прибавити на разне начине – организовањем неформалних сусрета с локалном заједницом до изнајмљивања маркетиншке агенције да спроведе анкету. Важно је да се заједници понуде реалне опције као и могућност да се изјасне за неку од понуђених опција. (Сл. 1)

Информисање и консултовање спадају у пасивне начине укључивања становништва. Овим начином, према *Heritage Lottery Fund*, од обавезних циљева који прате сваки пројекат/план могу се остварити – циљ оријентисан на подучавање (*learning aim*) и циљ конзервације (*conservation aim*), али не и циљ оријентисан на активно укључивање становништва (*participation aim*).

Learning aim помаже људима да стекну знања о свом културном наслеђу и наслеђу других етничких и верских заједница која се налазе на њиховој територији. Постиге се тако што се: заједници пружају информације о наслеђу (правилна интерпретација је кључна за постизање циља); омогућава да људи стекну нове и унапреде постојеће вештине; организују јавна предавања и активности које помажу јавности да научи више о наслеђу и важности његовог очувања (овде се мисли пре свега на општа, а не на одређена знања о наслеђу локалне заједнице).

Стварна партиципација је активна, она омогућава људима да активно учествују и доносе одлуке о свом наслеђу. Тек применом три преостала начина: изградњом подршке у локалној заједници, кроз финансијску или пропагандну делатност; пружањем могућности да представници заједнице учествују у изради стратегије, као и да учествују у фази конкретних операција, постиже се *participation aim*, право суделовање грађана.

Изградња подршке у локалној заједници

Подразумева предузимање акција са циљем да се створе могућности да припадници заједнице финансијски или пропагандно подрже пројекат. Циљна група су људи у заједници који немају времена или вештине да преузму директну улогу у пројекту, али су спремни да га подрже. Подразумева махом организовање различитих активности како би се прикупила што већа финансијска помоћ, на овај начин:

- људима је омогућено да подрже пројекат, а да при томе не утросе на то много свог времена;
- добијају се додатна финансијска средства за пројекат;
- отварају се нове могућности за реализацију других пројеката и идеја.

Начини да људи подрже пројекат су различити.

Heritage Lottery Fund наводи неке могућности које им треба ставити на располагање:

- Припадност групи *Пријатеља пројекта* – обично такве групе подржавају пројекат преко претплата или одређених активности. Пристају да га финансијски потпомогну јер генерално и сами проналазе свој интерес у његовој реализацији. Треба им омогућити да науче више о пројекту, понудити им повлашћену цену улазница (ако је, на пример, реч о неком објекту где ће се касније одвијати многа

Сл. 1. Консултовање јавности

културна дешавања). Ове групе могу постати веома корисни волонтери приликом организовања пропратних друштвених дешавања, као и за завршну свечаност.

- Чланови – појединцима се пружа прилика да постану чланови који плаћају годишњу чланарину у замену за редовне билтене, позивнице за посебне догађаје и изложбе.
- Покровитељи – то су углавном људи који су спремни да пруже већу финансијску подршку, плате већу претплату како би били наведени као покровитељи. Они имају важну улогу у промоцији пројекта и јавно се декларишу као покровитељи.

Укључивање волонтера из заједнице у управљање пројектом

Представници локалне заједнице могу постати чланови радне или саветодавне групе и на тај начин улагањем своје стручности и знања помоћи у реализацији специфичних и временски ограничених послова. Ангажовање људи из локалне заједнице у управљање пројектом је вишеструко корисно:

- они су добри познаваоци локалних прилика и знаће како ће поједина решења утицати на заједницу;
- вођење пројекта се обогаћује њиховим знањем и искуством;
- разноврсност уводи нове начине сагледавања ;
- учешћем представника заједнице у управљању повећава се вероватноћа да заједница добро прихвати

пројекат, и на тај начин се осигурава његов успех и стварају повољни предуслови за придобијање више волонтера и подршке у заједници за овај пројекат али и за друге.

Различити су начини укључивања волонтера у активности управљања: може им се понудити да преко саветодавних панела изложе своје идеје и савете у вези с пројектом, а да при том не сносе одговорност за њега, могу се ангажовати као специјални саветници, уколико поседују специфична знања потребна за реализацију пројекта, да ураде одређене експертизе, формирају радне групе и слично. Пре почетка рада на придобијању присталица важно је спецификовати знања и вештине за којима се трага и показати спремност да се евентуално заинтересованим особама предоче погодности које ће им омогући и олакшати рад (да им се понуде надокнаде нпр. за чување деце, флексибилно време сусрета...). Треба имати на уму да ангажовање нових људи у рад саветодавних, радних тела и управљање пројектом представља својеврстан изазов, али и да су користи вишеструке када се потешкоће превазиђу.

Подстицање волонтера на активан ангажман

На овом нивоу партиципација људи је активне, практичне природе. Понекад волонтери упуслени у управљање пројектом и сами постану активисти, а понекад је за обављање одређених послова потребно придобити више људи из заједнице.

Волонтере је могуће ангажовати на више начина:

- за додатна теренска истраживања и прикупљање информација;
- за вођење тура или надзор у изложбеним и другим салама;
- за организовање разних дешавања, изложби и сл.;
- помоћ у активностима које се односе на суделовање заједнице.....

Искуства су показала да се веома често после спроведених једнодневних волонтерских акција (нпр. чишћења, уличног сликања и сл.) много људи пријави за дуготрајнији волонтерски рад.

Општа правила успешног учешћа

Сумирајући разна искуства везана за учествовање грађана, *Heritage Lottery Fund* даје неколико општих правила која партиципацију грађана чине успешном:

- Боље је изабрати активан него пасиван приступ, практичне пре него теоретске методе; од наведених пет механизма којима се остварује суделовање требало би се усредсредити на последња три, и онда их комбиновати са прва два;
- укључити свакога – потрудити се да свако добије прилику да суделује, омогућити заступљеност припадника најразличитијих група;
- увек почети са активношћу од општег интереса;
- радити у малим групама.
- омогућити добар и садржајан приступ информацијама;

На крају сваког пројекта било би потребно и пожељно сумирати резултате, анализирати који су се методи показали успешним а који нису и зашто нису дали очекиване резултате, и то забележити да би наредни пројекат био успешнији.

Примери добре праксе¹¹

Обнова *Kew Palace*

Палата је саграђена као трговачка кућа у 17. веку. Краљевска резиденција Џорџа III постала је 1729. године. Има изузетне културно-историјске вредности: заштићена је као споменик културе I степена, у оквиру је *Kew Gardens*, који се налази на Листи светске културне баштине.

Пројекат чија је реализација трајала четири године имао је четири главна задатка, која је било потребно спровести у складу са стратешким циљевима *Heritage Lottery Fund* за конзервацију, учешће и учење:

- омогућити њено поновно отварање за јавност;
- поједине делове грађевине отворити јавности први пут;
- све спратове Палате учини доступним свим категоријама становништва;
- свакоме понудити разумљиву интерпретацију грађевине.

Радови су се претежно односили на ентеријер грађевине и уклањање физичких препрека како би се обезбедило несметано кретање људи са инвалидитетом. С обзиром на висок степен заштите грађевине, требало је наћи најбољи начин да се омогући приступ, а да се при том не угрозе њена споменичка својства. Решење је нађено у креирању спољне рампе до главног улаза и увођењем два лифта. Један, који повезује све спратове грађевине, смештен је у некадашњем тајном пролазу, док други води до крипте, где је креиран нов простор за едукацију. Поред извођења грађевинско-рестаураторских радова, требало је осмислити и занимљив начин интерпретације историје и значаја грађевине за јавност.

Корист која је проистекла након реализације овог пројекта вишеструка је.

За наслеђе:

- на грађевини су изведени неопходни конзерваторско-рестаураторски радови, постала је приступачнија многим људима, пре свега онима са инвалидитетом;
- Палата је 1996. године отворена за јавност, и том приликом су неке просторије први пут постале доступне за разгледање.

За људе:

- олакшано је кретање особа са инвалидитетом и омогућен им је приступ свим етажама;
- током реализације пројекта, особама са инвалидитетом је омогућено да обилазе здање, указују на препреке и предлажу побољшања;
- особе са инвалидитетом из локалне заједнице имале су прилике да сарађују с пројектантским тимом и пружају савете за приступачан дизајн: графичких, звучних, тактилних, огласних, обавештајних табли и других информативних средстава.

Манифестација Змајево срце

Пројекат је реализован са сврхом да се локална заједница на допадљив и забаван начин информише о својој историји с нагласком на средњи век и споменичко наслеђе тог периода. Издате су разноврсне публикације и организовани разни истраживачки и едукативни програми, драмске и уметничке радионице у којима су локална заједница и школска популација имали прилике да истраже везу последњег велшког змаја са историјом замка *Newcastle Emlyn*, да проуче везу између легенди о змајевима и наслеђа како у Велсу тако и у другим земљама. Пројекат је завршен изложбом и великим фестивалом у част легенди и историје замка и змајева.

Пројекат је спроведен у циљу да се:

- истражи и повећа заинтересованост за историју замка *Newcastle Emlyn*;
- што више људи укључи волонтерски у пројекат и да се кроз заједнички рад и дружење ојача локална заједница.

- што више научи о локалном наслеђу и да се оно што више приближи људима чиме би се обезбедила његова будућност;
- прича о змају обогати новим поглављем за будуће генерације.

Корист која је проистекла након реализације овог пројекта такође је вишеструка.

За наслеђе:

- Реализацијом пројекта, код локалног становништва развијено је осећање поноса према сопственом месту, проширена су знања о локалној историји и наслеђу и заинтересованост за њих, као и приврженост дворцу *Emlyn*. Истраживањем и снимањем замка, сакупљањем и бележењем прича о његовој прошлости и легенди о последњем велшком змају, пројекат је допринео да локална заједница обнови знања о замку и змају, а неки њени припадници, поготову они млађи, да их стекну – чиме је осигурао да се историја не заборави и да се сачува за будућност.
- Као резултат пројекта, настао је и филм у чијем су снимању и продукцији, поред професионалаца, учествовали и волонтери из заједнице, издати су и ЦД-ови, књиге и образовни пакет на тему замка и змаја.

За људе:

- Током реализације пројекта, у приче и догађаје везане за ову тему активно је укључено 345 ученика из 10 школа, а 719 учесника је похађало разне радионице и на њима стекло знање о свом локалном наслеђу.

- Дводневни фестивал је посетило 3 000 људи. У карневалској поворци је суделовало преко 20 друштвених група костимираних у змајеве, укључујући школе, омладинске групе и дом за старе.
- У реализацији пројекта је активно учествовало преко 1 000 добровољаца. Целокупна заједница, обухватајући локалне власти, образовне и друге организације, подржала је реализацију пројекта.
- Људи укључени у пројекат су поред локалних легенди научили и сличне легенде о змајевима других земаља, попут Пољске, Ирске и Португала. Ово је значајно јер се тиме промовише разумевање између различитих култура.

Закључна разматрања

Колико је велика покретачка снага грађанства у обнови и очувању наслеђа, сведоче многи примери. Обнова запуштених централних градских четврти у Ђенови, Будимпешти, изградња „Шатор-града“ у Бостону, обнова лондонских докова само су неки од многобројних примера успешности грађанских иницијатива. Како успешност очувања наслеђа не може и не треба да зависи од административних мера, развијају се многи механизми који обезбеђују да се становништву на доступан начин пренесу информације о наслеђу и његовом значају, као и да се оно активно укључи у многе одлуке и пројекте који се тога тичу. Иако ова пракса није, изузев у ретким пројектима, заживела код нас, конвенције које смо потписали, а **Конвенцију о заштити европског архитектонског блага** и утврдили (*Службени лист СФРЈ*, број 4/91), обавезују нас на промену приступа.

НАПОМЕНЕ:

1] Ј. Јокилето, *Текући захтеви конзерваторског обучавања*, Гласник ДКС, 25, стр. 15 (Београд, 2001).

2] *Конвенција о заштити европског архитектонског блага* (Службени лист СФРЈ, број 4/91).

3] Министарство културе Републике Србије – међународни односи – прописи – потписане међународне конвенције – *Оквирна конвенција Савета Европе о вредности културног наслеђа за групно* (Фаро, 2005), www.kultura.gov.rs, 26. 2. 2010.

4] English Heritage, *Conservation Principles, Policies and Guidance for The Sustainable Management of the Historic Environment – April 2008*; www.english-heritage.org.uk, 26. 2. 2010.

5] *Истѐ.*

6] Мирјам Гобле (Myriam Gobelet), Ксавијер Беноа (Xavier Benoist), Вернер Дезимпелаер (Werner Desimpelaere), Фелипе Лопес (Felipe Lopes), Серж Вио (Serge Vian), Бернар Бузу (Bernard Bouzou), Јелка

Рирковић, *Водич за урбану рехабилитацију*, документ припремљен у оквиру Програма сарадње и техничке помоћи Савета Европе (превод с француског Тијана Живановић), за Србију Лук АРЦХ, 2006.

7] С. Димитријевић-Марковић, Р. Гајић, *Прејорукe за одрживи развој архитектонског наслеђа*, зборник апстрактa са Међународне научне конференције „Животна средина и одрживи развој“, ECOLOGICA, Београд, 2007, стр. 97.

8] Heritage Lottery Fund, *Thinking about... Community participation*, www.hlf.org.uk, 8. 3. 2010.

9] *Истѐ.*

10] *Истѐ.*

11] *Наведени пројекти представљају успешне примере које је гомирала Heritage Lottery Fund*; www.hlf.org.uk, 8. 3. 2010.

Summary: SVETLANA DIMITRIJEVIĆ MARKOVIĆ

CIVIC PARTICIPATION AS A PREREQUISITE FOR SUCCESSFUL HERITAGE PROTECTION

The shaping and maintenance of urban space is not the exclusive responsibility of professionals, but it also depends, directly or indirectly, upon all citizens. Therefore, in addition to research and conservation in studying and protecting cultural heritage, equally important, but as yet insufficiently developed and emphasized in Serbia, is the work of educating the public to recognize heritage values within their own communities and their active inclusion in heritage protection processes.

At the core of the concept of civic participation in heritage preservation, adopted by the governments and development agencies of developed countries after long and careful deliberation, is the readiness of both authorities and citizens to assume responsibility for heritage preservation and to pursue the goal jointly according to their means and abilities. Apart from the benefits of civic participation to heritage preservation, the paper analyzes various mechanisms for ensuring participation.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1 Consulting the public